

بررسی امکان استفاده از مدل قراردادی BOT در پروژه های بالادست نفت و گاز ایران

روح ... مقدسی رستمی^۱ / قدرت ... امام وردی^۲ / مرجان دامن کشیده^۳

* نوع مقاله: پژوهشی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۲۱ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۰۸

کد مقاله: JHVMN-2408-1230

چکیده

پروژه‌های صنعت نفت نیازمند سرمایه زیاد و دانش تخصصی بوده و عمدتاً این پروژه‌ها با ریسک توأم می‌باشد. جمیع این شرایط موجب شده پروژه‌های نفت و گاز همراه با سرمایه‌گذاری تعریف گردد؛ موارد حائز اهمیت در تعریف نوع قراردادهای سرمایه‌گذاری این حوزه تقسیم تعهدات و سهم منافع طرفین است. در ایران بعد از تجربه طولانی مدت قراردادهای خدمات، در آغاز دهه ۹۰ با بکارگیری قراردادهای مدل IPC حضور پیمانکار در دوره بهره‌برداری به رسمیت شناخته شده است. از جمله قراردادهای سرمایه‌گذاری که نقش بهره‌بردار را در آن بسیار حائز اهمیت می‌باشد قراردادهای اصطلاحاً BOT است. استفاده از این نوع قراردادهای در ایران سابقه طولانی در غیر صنعت نفت داشته و در صورت بکارگیری این نوع از قرارداد در صنعت نفت باتوجه به ویژه‌گی‌های آن موجب توسعه سرمایه‌گذاری کارا خواهد شد. بکارگیری قراردادهای BOT در حوزه بالادست صنعت نفت با منع کلی قوانین بالادستی همراه نبوده و نیازمند ویژه‌سازی مطابق قوانین و مقررات می‌باشد. باتوجه به اینکه بکارگیری این نوع از قراردادهای نیازمند آشنایی بیشتر عوامل اجرایی با آن است؛ پیشنهاد می‌گردد در ابتدا پروژه‌های بهبود ضریب بازیافت یا افزایش ظرفیت مورد توجه باشند تا با اطلاعات کامل تری پروژه با این نوع از قرارداد اجرایی گردد.

واژگان کلیدی: حقوق، قرارداد، نفت و گاز، سرمایه‌گذاری.

^۱ دانشجوی دکتری اقتصاد نفت و گاز، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)
rostami@chmail.ir

^۲ استادیار گروه اقتصاد، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
ghemamverdi2@gmail.com

^۳ استادیار گروه اقتصاد، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
m.damankeshideh@yahoo.com

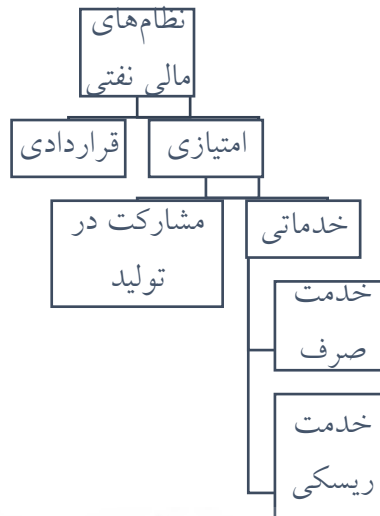

مقدمه

صنعت نفت از یک جنبه قابل تقسیم‌بندی به سه بخش بالادست، میان دست و پایین دست می باشد (نیک بخت و موسوی، ۱۳۹۴) و زمانی که صحبت از قرارداد نفتی می‌گردد، علاوه بر برداشتن محصول گاز در کنار نفت، حیطه بالادست را صرفاً شامل می‌شود. عملیات بالادستی به فعالیت‌های متنوعی اطلاق می‌گردد که منجر به تولید نفت و گاز می‌شود. این فعالیت‌ها شامل انجام عملیات اکتشافی، توسعه میدان از طریق حفرچاه و نصب تجهیزات سطح الارضی و نهایتاً تولید است. فعالیت‌های بالادستی به این جهت که از اکتشاف شروع شده و نهایتاً به تولید منجر می‌گردد به "اکتشاف و تولید معروف" شده اند (ایرانپور، ۱۳۸۶).

به سبب هزینه‌بر بودن صنعت نفت، اصولاً مدل‌های قراردادی برداشت نفت و گاز همراه با سرمایه‌گذاری است؛ مطالعه تاریخ نه چندان طولانی قراردادهای نفتی در قرن اخیر موید معارضه منافع شرکت‌های نفتی با منافع ملی دولت میزبان می‌باشد (شیروی و امین مجد، ۱۳۹۱). طراحی و تدوین رژیم‌های مالی و قراردادی به عنوان بخشی از سیستم نفتی هر کشور یکی از ابزارهای مهم در ایجاد تعامل و همکاری دولت دارنده ذخایر نفتی با شرکت‌های بین المللی نفتی به عنوان سرمایه‌گذار (پیمانکار) است (امامی میبدی و هادی، ۱۳۹۶). این قراردادها بر حسب نحوه تنظیم رابطه حقوقی بین دولت میزبان با سرمایه‌گذار یا پیمانکار در ارتباط با مواردی همچون اکتشاف نفت، مالکیت بر مخزن، نحوه توسعه میدان، سرمایه‌گذاری، تامین مالی، رابطه پیمانکار با تاسیسات نفتی احداثی، رابطه سرمایه‌گذار با نفت تولیدی، نحوه بازاریابی، فروش و صادرات نفت تولیدی، نحوه پرداخت‌ها و دریافت‌های متقابل بین دولت میزبان و سرمایه‌گذار به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند (ابراهیمی و شیرجیان، ۱۳۹۳). در هر قرارداد سرمایه‌گذاری نفتی، مواد و بندهای مالی (از آنجا که مکانیسم تخصیص عواید و تسهیم ریسک را معین می‌کنند)، نقش محوری دارند و به نوعی می‌توان آنها را ستون فقرات هر قراردادی قلمداد کرد و در واقع یکی از عمده‌ترین وجوه افتراق انواع قراردادها، بندها و موارد مالی و اقتصادی است (امامی میبدی و هادی، ۱۳۹۶). از یک جنبه می‌توان نظام‌های مالی نفتی که در قراردادها در نظر گرفته می‌شود را با تقسیم بندی زیر در نظر داشت:

شکل (۱)- ساختار نظام مالی قراردادهای حوزه بالادست نفت و گاز (منظور و همکاران، ۱۳۹۵)

در مدل های قراردادی که طی بیش از یک قرن فعالیت صنعت نفت در ایران بکار گرفته شده استفاده از سرمایه بخش خصوصی (به غیر از یک دوره کوتاه) همواره به عنوان یک اصل در نظر گرفته شده است.

سیر تحولات قراردادهای بالادستی صنعت نفت و گاز کشور از حیث رویکرد قراردادی به کار گرفته شده به ادوار زیر قابل افراز است:

۱. از سال ۱۲۸۰ ه.ش تا سال ۱۳۲۹ ه.ش، حاکمیت قراردادهای امتیازی
۲. از سال ۱۳۳۳ ه.ش تا سال ۱۳۵۳ ه.ش، حاکمیت قراردادهای مشارکتی
۳. از سال ۱۳۵۳ ه.ش تا سال ۱۳۵۷ ه.ش، حاکمیت قراردادهای خدماتی خطر پذیر
۴. از سال ۱۳۵۷ ه.ش تا سال ۱۳۷۲ ه.ش، حاکمیت روش های تامین مالی غیر نفتی
۵. از سال ۱۳۷۲ ه.ش تا سال ۱۳۹۲ ه.ش، حاکمیت قراردادهای بیع متقابل (معروف به قراردادهای خدماتی ایران) (دیبوند و همکاران، ۱۳۹۷)
۶. از سال ۱۳۹۲ ه.ش به بعد، حاکمیت قراردادهای خدماتی با ریسک (معروف به IPC)

قراردادهای جدید ایران IPC که با هدف ایجاد جذابیت برای سرمایه‌گذاری در میادین نفتی، تشویق شرکت‌های معتبر جهت ورود به صنایع نفتی ایران، افزایش توانایی رقابت با کشورهای رقیب و افزایش سطح تولید در عین حال رعایت تولید صیانتی تدوین شده (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵) برای اولین بار بعد از انقلاب اسلامی امکان حضور پیمانکار در فاز بهره‌برداری یک قرارداد نفتی را فراهم نموده است (صاحب هنر و همکاران، ۱۳۹۷). ارائه قرارداد IPC که از نوع قراردادهای خدماتی ریسکی می‌باشد (صاحب هنر و همکاران، ۱۳۹۷) نوید بخش توجه به رقابت پذیر بودن قراردادها و همچنین فراهم نمودن شرایط برای استفاده بیشینه طرفین از ظرفیت قراردادی در راستای حداکثر سازی منافع می‌باشد.

یک نوع از قراردادهای سرمایه‌گذاری مرسوم، قراردادهای اصطلاحاً ساخت، بهره‌برداری و انتقال (BOT) می‌باشد، که در آن از سرمایه بخش خصوصی برای توسعه زیرساخت‌ها استفاده می‌گردد (شیروی، ۱۳۸۰، الف). قراردادهای با مدل BOT که در آن امتیاز یک پروژه برای ساخت و بهره‌برداری در یک دوه مشخص به بخش خصوصی داده می‌شود ردپای مشخصی در صنعت نفت نداشته و در این نوشته ما برآنیم تا امکان بکارگیری این نوع از قراردادها را در این صنعت بررسی نموده و بدین منظور ابتدا این نوع از قراردادها در حد کفایت بررسی شده و سپس موضوعات حقوقی مترتب مورد امعان نظر واقع گشته و بعد از آن نکات حائز اهمیت بکارگیری از این نوع از قراردادها در صنعت نفت مورد کنکاش قرار خواهد گرفت.

۱- پیشینه تحقیق

مطالعات گذشته مربوط به این تحقیق در دو حوزه مربوط به کلیات قراردادهای مرسوم در صنعت نفت و گاز ایران و همچنین قراردادهای BOT می‌باشد که با مطالعه آنها می‌تواند ساختار پژوهش را طرح ریزی نمود در بخش خارجی تحقیقات مربوط به موضوع داریم:

- یونیدو در سال ۱۹۹۶ گزارش مسیر حرکت برای توسط زیرساخت‌ها از طریق قراردادهای ساخت، بهره‌برداری و انتقال را منتشر نمود و در آن علاوه بر معرفی این نوع از قراردادها و موضوعات مربوط به اجرای صحیح و ساختار مناسب عملیاتی آن را به طور مفصل تشریح نمود (UNIDO, 1996).

- الگری و همکاران در سال ۲۰۰۷ قرارداد در خصوص ساخت، بهره‌برداری و انتقال در پروژه‌های زیر ساختی آمریکا را پژوهش نمود و ظهور BOT را در شرایطی دانست که دولت‌ها از فشار

بودجه‌ای به شدت رنج برده و BOT را راهکاری برای غلبه بر هزینه زیاد ساخت، تعمیر و نگهداری پروژه‌های زیر ساختی پیشنهاد نمود (Algarri et aliae. 2007).

- بشیری و همکاران در سال ۲۰۱۱ مقایسه تحلیلی بین BOT و BOO و BOOT و پروژه‌های PPP داشت و بر این اساس مشخص نمود که موفقیت این نوع پروژه‌ها عمیقاً به برنامه‌ریزی پیش از اجرا بستگی داشته و این پروژه‌ها نیازمند دقت در برنامه ریزی و معرفی می‌باشند (Bashiri et aliae. 2011).

- برزویه در سال ۲۰۱۳ اجرای موفقیت‌آمیز یک پروژه زیر ساختی از طریق BOT را مطالعه نمود و این‌گونه عنوان داشت که برخی عوامل مؤثر بر اجرای مناسب یک پروژه از طریق مدل BOT انتخاب سرمایه‌گذار قوی، تقسیم ریسک پروژه، ثبات اقتصادی و قوانین شفاف می‌باشد (Borzouei. 2013).

- سوردجو در سال ۲۰۱۶ موضوع تمرین همکاری با مدل قراردادهای ساخت، بهره‌برداری و انتقال در اندونزی را مورد پژوهش قرار داد و براساس آن تشریح نمود قرارداد BOT یک مدل تامین مالی برای فراهم نمودن زیرساخت‌ها می‌باشد (Soerodjo. 2016).

- یانگ و همکاران در سال ۲۰۱۷ عوامل حیاتی موفقیت برای پروژه‌های ساخت، بهره‌برداری و انتقال در چین را مطالعه نمودند و بر اساس آن ۵ عامل بسیار مهم موفقیت این نوع پروژه‌ها را تخصیص منطقی ریسک، حمایت و گارانتی دولت، انتخاب مناسب پروژه، کنسرسیوم قوی پروژه و امکان سنجی فنی پروژه را برشمردند (Yang et aliae. 2017).

- شی و همکران در سال ۲۰۲۱ طی مقاله ای با عنوان قراردادهای BOT برای ساخت جاده باوجود عدم قطعیت و عدم تقارن اطلاعات اعلام داشته اند که دولت باید به وضوح هزینه های خاص سرمایه گذاران را تعیین کند (Shi et aliae. 2021).

مطالعات داخلی مربوط حوزه موضوع این تحقیق حاکی از وجود سیر مدون در تعریف و شکل گیری اهداف این تحقیق می باشد:

- منوچهر توسلی جهرمی در سال ۱۳۸۱ طی یک پژوهش با عنوان قراردادهای بین المللی ساخت، بهره‌برداری و انتقال ساختار این قراردادها از جنبه اجرا را بررسی نمود و موارد حقوقی مترتب را هم درنظر گرفت (توسلی، ۱۳۸۱).

- عبدالحسین شیروی در سال ۱۳۸۵ در پژوهش خود دلایل استفاده از قراردادهای BOT و نقش دولت در موفقیت این پروژه‌ها را مورد مطالعه قرارداد و با برخی مطالعات تطبیقی نقش حائز اهمیت دولت را برشمرد (شیروی، ۱۳۸۰، ب).

- فرهاد ایمانپور در سال ۱۳۸۶ مبانی عمومی قراردادهای نفتی را بررسی نمود و طی آن اعلام داشت مطالعه قراردادهای نفتی نشان دهنده آن است که در این قراردادها شاهد تعارض بدوی منافع شرکت‌های نفتی خارجی و منافع ملی دولت میزبان می‌باشیم. تعارضی غیرقابل‌انکار که امروزه به سمت نوعی از مشارکت در تصمیم‌گیری و تقسیم و تسهیم سود و زیان ناشی از فعالیت سیر می‌نماید (ایمانپور، ۱۳۸۶).

- حسنا زاغری در رساله کارشناسی ارشد خود - دانشگاه علامه طباطبائی - در سال ۱۳۹۰ به موضوع بررسی حقوقی روش قراردادی BOT در صنایع بالادستی نفت و گاز کشور پرداخته و بر اساس آن عنوان نموده که قراردادهای BOT باتمامی شرایط، ضوابط و اصول حاکم بر صنایع بالادستی نفت و گاز کشور، مطابق بوده و مانعی بر سر اجرای این نوع قراردادی به عنوان الگوی قراردادهای بالادستی وجود ندارد (زاغری، ۱۳۹۰).

- عبدالحسین شیروی و فاطمه امین مجد در سال ۱۳۹۱ موضوع بررسی سرمایه‌گذاری خارجی در عملیات بالادستی نفت و گاز را مورد مطالعه قرار داده و بر اساس آن عنوان داشته‌اند که تازمانی که قوانین بالادستی در این خصوص رفع ابهام نگردند به‌راحتی نمی‌توان از حضور سرمایه‌گذار خارجی در عملیات بالادستی تحت عنوان مشارکت در تولید یا مشارکت در سرمایه‌گذاری استفاده نمود (شیروی و امین مجد، ۱۳۹۱).

- سید نصراله ابراهیمی و محمد شیرجیان در سال ۱۳۹۳ دلالت‌های قانونی و الزامات قراردادهای بالادستی ایران را مورد بررسی قرار دادند که در نتیجه تحقیقات خود پیشنهاد نمودند که تصمیم‌گیران عرصه بالادست نفت و گاز کشور با اشراف به تجربیات و نقاط ضعف و قوت نسل‌های پیشین قراردادهای بیع متقابل، نسل چهارم این قراردادهای را طراحی نمایند (ابراهیمی و شیرجیان، ۱۳۹۳).

- حمید رضا نیکبخت و سید حسن موسوی در سال ۱۳۹۴ اصول و ساختار الگوی جدید قراردادهای نفتی ایران را بررسی نمودند که طی آن عنوان داشته‌صنعت نفت ایران همچنان علاقه‌مند به حفظ چارچوب قراردادهای خانواده خدمت است زیرا قراردادهای بیع متقابل و

همچنین قراردادهای نوین نفتی ایران هر دو از خانواده قراردادهای خدمت توأم با ریسک می باشد (نیکبخت و موسوی، ۱۳۹۴).

- صاحب هنر و همکاران در سال ۱۳۹۶ نظام مالی و اقتصادی قراردادهای جدید نفتی ایران را با مطالعه بر روی فاز سوم میدان دارخوین بررسی نمودند و به این نتیجه دست یافتند که این نوع از قراردادها ترکیبی از قراردادهای بیع متقابل و قراردادهای خدمت فنی عراق است (صاحب هنر و همکاران، ۱۳۹۷).

- بلال شاکری و حسین ناصری مقدم در سال ۱۳۹۷ پژوهشی در خصوص بررسی فقهی قراردادهای BOT داشته و طی آن به این نتیجه رسیدند که قراردادهای BOT این قابلیت را دارند تا به سه صورت عقد مستقل، عقد ترکیبی یا مصداق یکی از عقود شرعی تنظیم شوند (شاکری و ناصری مقدم، ۱۳۹۷).

مطالعات عنوان شده حاکی از دو موضوع قراردادهای BOT ابزاری جهت برون رفت دولت ها از فشار هزینه های پروژه های توسعه ای و پذیرفته شدن بیع این نوع از قراردادها در حقوق کشور ایران می باشد؛ لذا با این رویکرد امکان ورود به مبحث موضوع مقاله حاضر به لحاظ زیرساختی فراهم می باشد.

۲- معرفی شرایط و ساختار قراردادهای BOT

قرارداد BOT قراردادی است که در آن، یک کنسرسیوم خصوصی با مجوز دولت، پروژه ای را می سازد و پس از ساخت، برای مدتی از آن پروژه بهره برداری می کند؛ پس از انقضای مدت قرارداد نیز پروژه به دولت طرف قرارداد منتقل می شود (منظور و همکاران، ۱۳۹۵). البته باید دقت نمود که از لحاظ نظری، دلیلی وجود ندارد که استفاده از مدل BOT محصور به پروژه های ملی باشد، این موضوع بیشتر به سیاست های یک کشور بر می گردد که این مکانیزم را برای چه نوع از پروژه هایی مناسب می داند (منتظر و ابراهیمی، ۱۳۹۱).

البته باید اذعان داشت این نوع از قراردادها به BOT مشهور شده اند ولیکن در عمل مطابق شرایط و ویژگی های پروژه و اهداف طرح آن با مدل های دیگر هم قابلیت اجرا دارند.

جدول (۱) - انواع قراردادها مرتبط با مفهوم BOT (شیروی، ۱۳۸۰، الف)

نام مدل	ساختار کلی	نام مدل	ساختار کلی
BOT	ساخت بهره برداری انتقال	BTO ¹	ساخت انتقال بهره برداری
BOOT ²	ساخت مالکیت بهره برداری انتقال	ROO ³	نوسازی مالکیت بهره برداری
BOO ⁴	ساخت مالکیت بهره برداری	ROT ⁵	نوسازی بهره برداری انتقال
BLT ⁶	ساخت اجاره انتقال	RTO ⁷	نوسازی انتقال بهره برداری

علاوه بر اینکه در مدل قراردادی BOT کنترل فیزیکی زمین برای استفاده و مدیریت و حق ساخت و ساز به سرمایه گذار داده می شود (شاکری و ناصری مقدم، ۱۳۹۷)؛ زیاد بودن هزینه ساخت، تعمیر و بهره برداری از پروژه های زیرساختی یکی از دلایل ابداع پروژه های BOT جهت ساخت زیرسخت با کمک تامین مالی بخش خصوصی در زمانی که دولت ها از کمبود بودجه رنج می برند بوده (شیروی، ۱۳۸۰، ب). و رواج پروژه های BOT در سال های اخیر را می توان ناشی از متناسب بودن این پروژه ها با ویژگی های اقتصادی و نیازهای کشورهای در حال توسعه برشمرد و دلایل عمده استفاده از آن را می توان شامل موارد زیر دانست (حقیقتیان و ابراهیم گل، ۱۳۹۷):

- خصوصی سازی
- جذب سرمایه گذاری خارجی
- جذب تکنولوژی
- بهره مند شدن از یک مدیریت کارآمد

بورا کراسی، بی انگیزگی و عدم دلسوزی از مشکلات تصدی دولت است و بیشتر پروژه های که توسط دولت اداره می شوند از سوء مدیریت رنج می برند، این سوء مدیریت به خصوص در موارد زیر متبلور است (حقیقتیان و ابراهیم گل، ۱۳۹۷):

1. Build Transfer operate
2. Build Own Operate Transfer
3. Renewal Own Operate
4. Build Own Operate
5. Renewal Operate Transfer
6. Build Lease Transfer
7. Renewal Transfer Operate

- هزینه زیاد تولید
 - سود کم یا ضرر دهی
 - عدم ارائه کالاها و خدمات با کیفیت مناسب
 - متکی بودن به کمک و حمایت‌های مستقیم و غیر مستقیم دولت
 - عدم توانایی در تطبیق سریع با تغییرات تکنولوژی در آن بخش
 - عدم توانایی در پیش بینی آینده بازار تقاضا و تطبیق با آن
 - عدم قدرت رقابت
- بکارگیری مدل‌های BOT در اجرای پروژه‌ها منافع‌ای به همراه دارد که بررسی آن در نشان دادن اهمیت این نوع از قراردادهای و یاری رسان به ضعف دولت‌ها در اجرای پروژه‌ها می‌باشد. برخی از منافع حاصله از استفاده این شیوه قراردادی را می‌توان به قرار زیر بشمرد. (شیروی، ۱۳۸۰، الف):
- استفاده از منابع مالی بخش خصوصی برای تامین منابع جدید سرمایه، موجب می‌شود استقراض و هزینه مستقیم دولت کاهش یابد و همچنین رتبه بندی اعتباری دولت میزبان را افزایش خواهد داد.
 - امکان تسريع توسعه پروژه‌ها را فراهم می‌کند، زیرا در غير اين صورت پروژه‌ها بايد براي منابع دولت در انتظار بمانند و با هم رقابت نمایند.
 - استفاده از سرمایه بخش خصوصی ابتکار عمل و دانشی است برای کاهش هزینه ساخت پروژه، کوتاه شدن زمان ساخت پروژه و افزایش راندمان بهره‌برداری
 - انتقال ریسک و مسئولیت پروژه به بخش خصوصی که در غیر این صورت باید توسط دولت تحمل می‌شد.
 - ورود تامین کنندگان مالی و حامیان تجاری اطمینان به بررسی عمیق و موثر امکان سنجی اقتصادی پروژه را افزایش می‌دهد.
 - انتقال فناوری، آموزش نیروهای محلی و توسعه بازارهای ملی را به همراه دارد.
 - برخلاف خصوصی سازی، دولت بواسطه در اختیار گرفتن پروژه در انتهای دوره قرارداد، کنترل استراتژیک روی پروژه را حفظ خواهد نمود.
 - فرصتی برای بالارفتن مدیریت تاسیسات زیرساختی فراهم خواهد نمود.
- طرف‌های اصلی یک پروژه با مدل BOT شامل موارد زیر خواهد بود (منتظر و ابراهیمی، ۱۳۹۱):

- دولت پذیرنده سرمایه^۱: یکی از طرف‌های اصلی قرارداد که در قلمروی خود اجازه می‌دهد تا یک کنسرسیوم خصوصی ساخت یک پروژه زیر بنایی و تامین مالی آن را تقبل نماید و پس از ساخت برای مدتی از آن بهره‌برداری نماید.
 - کنسرسیوم^۲: طرف دوم قرارداد تعدادی کارگزار خصوصی است که در یک شرکت متشکل شده و بطور مشترک مسئولیت تامین مالی، ساخت، اجرا و بهره‌برداری از پروژه را تقبل می‌کند.
 - سهامداران: اشخاص حقیقی یا حقوقی هستند که بخشی از سرمایه‌مورد نیاز برای پروژه را از طریق خرید سهام تامین می‌کنند.
 - پیمانکاران: پیمانکاران می‌توانند متعدد و متنوع باشند که بر حسب مورد ممکن است وظیفه مطالعات ابتدای پروژه، ساخت، عرضه ماشین آلات، ابزار و مصالح مورد نیاز برای ساخت پروژه، نصب ماشین آلات، بهره‌برداری، عرضه مواد اولیه و دیگر مایحتاج برای بهره‌برداری و غیره را به عهده گیرند.
 - خریداران محصول: کسانی که در نهایت محصولات پروژه به آنها فروخته می‌شود. ممکن است مصرف کننده نهایی یا شرکت‌های خصوصی یا دولتی که بطور تضمینی خرید محصول را تقبل کرده اند باشند.
- باتوضیحات ارائه شده از شرایط کلی مدل قراردادی BOT ساختار اجرای آن را می‌توان در شکل شماره ۲ ملاحظه نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ . Host Government

² . Consortium

شکل (۲) - ساختار اجرای پروژه ها با مدل BOT (UNIDO, 1996)

با حضور عناصر متعدد، پیچیدگی های قراردادی و طولی مدت بودن قراردادهای نوع BOT لازم است نکات زیر جهت دستیابی به موفقیت توسط متولیان پروژه در نظر گرفته شود:

- حمایت دولت میزبان
- امکان مالکیت پروژه
- انتخاب یک پروژه با اولویت
- انتخاب کنسرسیوم مناسب
- داشتن یک مناقصه شفاف و غلبه بر موانع آن
- پایداری سیاسی و اقتصادی
- وجود یک مدیر دولتی فساد گریز

- عدم ترکیب پروژه با سیاست
 - امنیت و ضمانت کافی برای وام دهندگان
 - تعیین مکانیزم مناسب برای تعیین درآمد پروژه و نرخ سود مطلوب جهت سرمایه‌گذاری
 - قانون و مقررات
 - حل و فصل اختلاف از طریق مراجع غیر قضایی
 - توزیع مناسب ریسک بین طرفین (UNIDO, 1996)
- جهت مذاقه بیشتر در ارتباط با این قراردادها لازم است مقایسه اجمالی بین مدل قراردادی مدنظر (BOT) و سایر قراردادهای مشابه صورت پذیرد:

جدول (۲)- مقایسه مدل BOT با سایر مدل‌های قراردادی (منتظر و ابراهیمی، ۱۳۹۱)

عنوان مدل	تعریف کلی مدل	تفاوت با مدل BOT
اخذ وام در بلند مدت	تخصیص وام برای اجرای یک پروژه که وام گیرنده متعهد به پرداخت اصل وام به همراه سود آن به وام دهنده می‌باشد	- وام دهنده تعهدی در قبال ساخت و بهره‌برداری از پروژه ندارد - در قراردادهای BOT دولت تعهدی در قبال پرداخت بهای پروژه و درآمد کافی برای پروژه ندارد.
سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی ^۱	تحصیل دارایی توسط یک سرمایه‌گذار (کشور فرستنده سرمایه) در یک کشور دیگر (کشور پذیرنده سرمایه) با قصد اداره آن اموال	- در سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی پروژه مقید به زمان نیست در حالی که در مدل BOT قرارداد باتوجه به شرایط مدل زمان جز قرارداد خواهد بود. - در مدل BOT در انتهای دوره قرارداد، پروژه به رایگان تحویل دولت پذیرنده خواهد شد ولیکن در مدل سرمایه‌گذاری مستقیم، سرمایه‌گذار تعهدی برای واگذاری ندارد و اگر بنا به هر دلیلی این اتفاق حادث گردد، دولت میزبان باید قیمت عادلانه

¹ . Foreign Investment Direct

عنوان مدل	تعریف کلی مدل	تفاوت با مدل BOT
		پروژه را پرداخت نماید.
تجارت متقابل ^۱	صادر کننده ملزم به انجام تعهدات متقابل نسبت به وارد کننده خواهد بود	- به سبب عناصری مانند خصوصی سازی، سرمایه گذاری، جذب تکنولوژی، کسب مهارت های فنی، بهره برداری از مدیریت کارآمد و عدم تحمیل ساخت و راه اندازی پروژه به دولت این نوع از قرارداد با مدل BOT متفاوت می باشد.
تامین مالی پروژه	تامین مالی بواسطه دارایی های خود پروژه	- تامین مالی کننده نقشی در اداره و بهره برداری از پروژه ندارد - تعهد وام گیرنده در قبال وام دهنده در محدوده دارایی های پروژه است
اعطای امتیاز	امتیاز گیرنده در قبال پرداخت هزینه و تخصیص بخشی از درآمد مالکیت یا اداره عمدتاً معادن را برای مدت طولانی در اختیار دارد	- استفاده از قراردادهای BOT منحصر به معادن نیست - طول دوره قراردادهای BOT معمولاً کمتر از قراردادهای اعطای امتیاز است. - در قراردادهای اعطای امتیاز، شرکت صاحب امتیاز معمولاً مبالغی را رسماً یا به تدریج به دولت مذکور پرداخت می کند؛ در صورتی که در قراردادهای BOT پرداختی از طرف شرکت طرف قرارداد با دولت در نظر گرفته نمی شود.

¹ . Countertrade

۳- امکان استفاده از قراردادهای مدل BOT برای پروژه های بالادست نفت و گاز در نظام حقوقی ایران

قوانین، قواعد و الزامات قانونی مختلفی بر صنایع نفت و گاز ایران حاکم است. بخشی از این الزامات گرفته شده از فقه، بخشی مستنبط از الزامات قانون اساسی و الباقی مبتنی بر قوانین عادی مصوب مجلس شورای اسلامی است (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵). در حال حاضر قوانین و الزامات قانونی که لازم است در صنایع بالادستی نفت ایران در نظر گرفته شود عبارتند از قانون اساسی، قانون نفت مصوب سال ۱۳۶۶ و اصلاح شده در سال ۱۳۹۰، قانون وظایف و اختیارات وزارت نفت، قانون حمایت و تشویق سرمایه گذاری خارجی، قانون سیاست های اجرایی اصل ۴۴ قانون اساسی، برنامه های ۵ ساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور و برنامه های بودجه سنواتی می باشد.

الف- قوانین بالادستی مترتب

۱. تفاسیر و برداشت های حقوقی از اصول قانون اساسی در ارتباط با سرمایه گذاری حوزه بالادست نفت و گاز :

- اصل چهارم: کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزائی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیره باید براساس موازین اسلامی باشد (شکوهی و همکاران، ۱۳۹۵).

- اصل چهل و سه: هرگونه سلطه اقتصادی خارجی بر اقتصاد کشور ممنوع گردیده است (شکوهی و همکاران، ۱۳۹۵).

- اصل چهل و چهار: معادن بزرگ از جمله فعالیت های است که باید در اختیار دولت قرار داشته باشد و بخش خصوصی و تعاونی از ورود به آن منع شده اند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

- اصل چهل و پنج: معادن که شامل مخازن نفت و گاز هم می شود جزء انفال بوده و در اختیار حکومت اسلامی قرار گرفته است. انفال متعلق به شخص خاصی اعم از دولت یا غیره نیست و مالکیت آن برای عموم مردم می باشد و کسی مجاز نیست مالکیت آن را به سرمایه گذار داخلی یا خارجی منتقل نماید (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

- اصل هشتاد و یک: اعطای امتیاز به معنای مجوز عام و کلی در بخش‌های صنعتی، تجاری یا خدماتی که تداعی کننده قراردادهای امتیازی انحصاری و استعماری است به خارجیان مطلقاً ممنوع است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴). مطابق استفساریه نخست وزیر وقت در تاریخ ۱۳۶۰.۱.۱۸ از شورای نگهبان قانون اساسی "شرکت‌های خارجی که با دستگاه‌های دولتی ایران قرارداد منعقد نموده‌اند می‌توانند جهت انجام امور قانونی و فعالیت‌های خود در حدود قراردادهای منعقد طبق ماده ۳ قانون ثبت شرکت‌ها به ثبت شعب خود در ایران مبادرت نمایند و این امر با اصل ۸۱ قانون اساسی مغایرتی ندارد (صابر، ۱۳۸۶)".

- اصل هفتاد و هفت و اصل یکصد و بیست و پنج: امضای عهدنامه‌ها، مقاوله نامه‌ها و قراردادهای دولت ایران با سایر دولت‌ها را نیازمند تصویب مجلس دانسته است ولیکن بر اساس سوال نخست وزیر وقت در سال ۱۳۶۰ از شورای نگهبان عنوان شده قراردادهای که یک طرف آن وزارتخانه یا موسسه یا شرکت دولتی و طرف دیگر قرارداد شرکت خصوصی می‌باشد قرارداد بین المللی محسوب نمی‌شود (صابر، ۱۳۸۶).

۲- قوانین مربوط به اصل چهل و چهارم قانون اساسی

- مطابق بخش الف بند ۲ سیاست‌های کلی نظام در اصل چهل و چهارم قانون اساسی مصوب مجلس تشخیص مصلحت ورود بنگاه‌های عمومی غیر دولتی و بخش تعاونی و خصوصی در سرمایه‌گذاری، مالکیت و مدیریت معادن نفت و گاز منع شده است (صابر، ۱۳۸۶).

- مطابق بندج ماده ۳ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی مشخص می‌کند که شرکت ملی نفت ایران و شرکت‌های استخراج و تولید نفت خام و گاز به همراه معادن نفت و گاز در انحصار دولت باقی مانده ولیکن در تبصره ۱ این ماده به دولت اجازه می‌دهد بتواند خدمات مالی، فنی، مهندسی و مدیریتی مورد نیاز خود در فعالیت‌های مزبور را از بخش خصوصی خریداری نماید (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

۳- قانون نفت

- از قانون نفت ۱۳۶۶ استنباط می‌شود سرمایه‌گذاری خارجی در عملیات نفتی ممنوع است ولی انعقاد قرارداد با اشخاص خصوصی داخلی و خارجی منع ندارد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

- مطابق بند ۱ ماده ۱۶ اصلاح قانون نفت ۱۳۶۶ مصوب ۱۳۹۰ قرارداد نفتی توافق دو یا چند جانبه بین وزارت نفت یا شرکت‌های تابعه با اشخاص حقیقی یا حقوقی در داخل یا خارج از کشور براساس قوانین موضوعه جهت انجام تمام یا قسمتی از عملیات بالادستی یا پایین دستی می‌باشد.

- در بخش ۳ بند ۳ ماده ۳ قانون حدود وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱ جذب و هدایت سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در توسعه میدین هیدروکربنی بدون انتقال مالکیت و رعایت موازین تولید صیانتی مجاز شده است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

- در بخش ۳ بند ۳ ماده ۳ قانون حدود وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱ مجوز طراحی الگوهای جدید قراردادی را به وزارت نفت داده که مطابق ماده ۷ این قانون لازم است شرایط عمومی قراردادهای نفتی با پیشنهاد وزیر نفت به تصویب هیئت وزیران برسد (ابراهیمی و شیرجیان، ۱۳۹۳).

۴- بند ۷ ماده ۱ اصلاح قانون نفت ۱۳۶۶ مصوب ۱۳۹۰ الزام به تولید صیانتی دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

۵- قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی

- در ماده ۳ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰ سرمایه‌گذاری خارجی که به دو روش زیر صورت گیرد را مورد حمایت این قانون می‌داند. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در زمینه‌های که فعالیت بخش خصوصی در آن مجاز می‌باشد. سرمایه‌گذاری خارجی در کلیه بخش‌ها در چارچوب روشهای "مشارکت مدنی"، "بیع متقابل" و "ساخت، بهره برداری و انتقال" که برگشت سرمایه و منافع حاصله صرفاً از عملکرد اقتصادی طرح مورد سرمایه‌گذاری ناشی می‌شود و متکی بر تضمین دولت‌ها یا بانک‌ها یا شرکت‌های دولتی نباشد (صابر، ۱۳۸۶).

۶- قانون برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور

- در ماده ۱۴ قانون برنامه چهارم توسعه به شرکت نفت برای انعقاد قرارداد بین المللی اکتشاف و توسعه در طول برنامه اجازه داده شده است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

۷- در بخش ۳ بند ب ماده ۱۴ برنامه چهارم توسعه دولت موظف بود تا در قراردادهای نفتی کلیه هزینه‌های پیمانکاران را صرفاً از طریق اختصاص بخشی از تولیدات همان میدان مستهلک کند (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

۸- در بخش ۴ بند ب ماده ۱۴ برنامه چهارم توسعه مقرر گردید در قراردادهای نفتی خطرات و ریسک عدم دستیابی به اهداف قراردادی بر عهده طرف دوم باشد (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

- در بند ۲ بخش ب ماده ۱۴ برنامه چهارم توسعه دولت، بانک مرکزی و بانک‌های دولتی از تضمین تعهدات ایجاد شده منع شده بودند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

۹- در بخش ۳ بند الف ماده ۱۲۵ برنامه پنجم توسعه عیناً شروط و الزامات برنامه چهارم توسعه تأیید و لازم الاجرا گردید (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

۱۰- بندهای ب ماده ۱۴ برنامه چهارم و ب ماده ۱۲۹ برنامه پنجم و ث ماده ۴۸ برنامه ششم توسعه اشاره به تولید صیانتی دارد (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

- در بند ب ماده ۲۱۴ قانون برنامه پنجم توسعه دولت ملکف شده است بمنظور افزایش کارآمدی و اثر بخشی طرحهای تملک داراییهای سرمایه‌ای از روشهای اجرائی مناسب از قبیل "تأمین منابع مالی، ساخت، بهره‌برداری و واگذاری"، "تأمین منابع مالی، ساخت و بهره‌برداری"، "طرح و ساخت کلید در دست"، "مشارکت بخش عمومی - خصوصی" و یا "ساخت، بهره‌برداری و مالکیت" را با پیش‌بینی تضمین‌های کافی استفاده نماید (محمدی و همکاران، ۱۳۹۴).

ب- محدودیت‌ها و الزامات قوانین بالادستی در طراحی قراردادهای سرمایه‌گذاری حوزه بالادست نفت و گاز

در ماده ۱۶ قانون اصلاحی وزارت نفت مصوب ۱۳۹۰ انعقاد قرارداد وزارت نفت با شرکت‌های تابعه در حوزه بالادست مجاز شده است و در ماده ۳ قانون حدود وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱ علاوه بر اینکه سرمایه‌گذاری در توسعه میادین هیدروکربنی مجاز شمرده مسئولیت طراحی الگوهای قراردادهای جدید به وزارت نفت داده شده که نیازمند تصویب هیئت وزیران می‌باشد. لازمه طراحی قراردادهای نفتی حوزه بالادست دقت و باریک بینی در موارد ذیل می‌باشد:

۱- عدم امکان انتقال مالکیت و در انحصار دولت ماندن مدیریت معادن نفت و گاز مطابق اصل‌های چهار و چهار و پنجم قانون اساسی و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهار و چهار قانون اساسی و ماده ۳ حدود وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱

۲- امکان استفاده از خدمات مالی، فنی، مهندسی و مدیریتی در معادن نفت و گاز مطابق و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهار و چهار قانون اساسی

۳- پذیرش ریسک عدم دستیابی به اهداف قراردادی توسط طرف دوم در قراردادهای نفتی مطابق ماده ۱۴ قانون برنامه چهارم توسعه

۴- پرداخت منافع سرمایه و منافع حاصله به سرمایه‌گذار خارجی صرفاً از طرح مورد سرمایه‌گذاری مطابق ماده ۳ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰

۵- پرداخت هزینه‌های پیمانکار (سرمایه‌گذار) از طریق تخصیص بخشی از تولیدات همان میدان مطابق ماده ۱۴ قانون برنامه چهارم توسعه

۶- عدم ارائه تضمین تعهدات ایجاد شده توسط دولت، بانک مرکزی، بانکهای دولتی و حتی در سرمایه‌گذاری خارجی شرکت‌های دولتی مطابق ماده ۱۴ قانون برنامه چهارم توسعه و ماده ۳ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰

۷- رعایت الزامات تولید صیانتی مطابق بند ۷ ماده ۱ اصلاح قانون نفت ۱۳۶۶ مصوب ۱۳۹۰ و ماده ۳ قانون حدود وظایف و اختیارات وزارت نفت مصوب ۱۳۹۱ و بندهای ب ماده ۱۴ برنامه چهارم و ب ماده ۱۲۹ برنامه پنجم و ث ماده ۴۸ برنامه ششم توسعه

ج- امکان بکارگیری از مدل قراردادی BOT در حوزه بالادست نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران

در ماده ۳ قانون تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی مصوب ۱۳۸۰ یکی از روش‌های سرمایه‌گذاری خارجی را "ساخت، بهره‌برداری و انتقال" می‌داند و همچنین در بند ب ماده ۲۱۴ قانون برنامه پنجم توسعه دولت ملکف شده است بمنظور افزایش کارآمدی و اثر بخشی طرحهای تملک داراییهای سرمایه‌ای از روشهای اجرائی مناسب از قبیل "تأمین منابع مالی، ساخت، بهره‌برداری و واگذاری" استفاده نماید، لذا می‌توان عنوان داشت که مدل قراردادی BOT یک مدل

پذیرفته شده در قوانین بالادستی کشور بوده و از دیگر سو در بند ۱ ماده ۱۶ اصلاح قانون نفت ۱۳۶۶ مصوب ۱۳۹۰ قرارداد نفتی را توافق دو یا چند جانبه بین وزارت نفت یا شرکت‌های تابعه با اشخاص حقیقی یا حقوقی در داخل یا خارج از کشور براساس قوانین موضوعه جهت انجام تمام یا قسمتی از عملیات بالادستی یا پایین دستی می‌داند و الزامی را برای نوع و مدل قرارداد نمی‌شمارد؛ پس استفاده از این مدل قراردادی مدنظر به شرط رعایت الزاماتی مانند عدم انتقال مالکیت، موضوعیت یافتن دریافت خدمات، پذیرش ریسک عدم دستیابی به اهداف توسط طرف دوم قرارداد، تخصیص بخشی از تولیدات میدان جهت پرداخت به سرمایه‌گذار، عدم ارائه تضمین توسط دولت، بانک مرکزی و بانک‌های دولتی به سرمایه‌گذار و در نظر داشتن الزامات تولید صیانتی جهت بهره‌گیری از سرمایه، مدیریت و توان فنی و اجرای بخش خصوصی در حوزه بالادست نفت و گاز ممکن می‌باشد.

نکات حائز اهمیت دربارگیری قراردادهای مدل BOT در قراردادهای حوزه بالادست نفت و گاز:

جهت شناخت نکات حائز اهمیت برای استفاده از مدل BOT در قراردادهای بالادست نفت و گاز نیاز می‌باشد مجدد تعریف کلی این نوع از قرارداد را بررسی نمائیم. بدین منظور می‌تواند از مطالب ارائه شده در بخش مربوطه (معرفی شرایط و ساختار قراردادهای BOT) موارد ذیل را استخراج نمود:

- ۱- پروژه توسط بخش خصوصی ساخته می‌شود.
- ۲- تامین مالی پروژه توسط بخش خصوصی انجام می‌شود.
- ۳- پروژه در دوره مشخص توسط بخش خصوصی که مسئولیت ساخت را بر عهده داشته مورد بهره‌برداری قرار گیرد.
- ۴- در انتهای دوره بهره‌برداری پروژه به رایگان به دولت منتقل می‌شود.
- ۵- بخش خصوصی از محل بهره‌برداری درآمد کسب می‌نماید.
- ۶- مدیریت کارآمد می‌تواند نقش موثری در منافع حاصل از پروژه برای بخش خصوصی به همراه داشته باشد.
- ۷- امکان و اختیار بهره‌گیری از تکنولوژی مناسب برای بخش خصوصی فراهم است.

۸- یکی از اهداف اصلی دولت در بکارگیر از این مدل قراردادی واگذاری عملیات ساخت و بهره‌برداری جهت افزایش بهره‌وری به بخش خصوصی می‌باشد.

۹- اختیار بخش خصوصی برای استفاده از شیوه‌های متنوع تامین مالی فراهم است.

۱۰- ریسک‌پذیری بخش خصوصی در دستیابی به اهداف باتوجه به ارتباط دست یابی به درآمد با رسیدن به هدف زیاد است.

باتوضیحات فوق مبرهن است برای داشتن یک قرارداد مناسب با مدل BOT لازم است شرایط زیر در قرارداد لحاظ شود.

۱- هدف از اجرای پروژه و شرح کار کلی آن بوضوح مشخص گردد.

۲- امکان انعطاف برای طرف دوم (سرمایه‌گذار) در اجرا و بکارگیری از تکنولوژی فراهم باشد.

۳- واحد درآمدی از محل بهره‌برداری برای طرف دوم مشخص باشد.

۴- شناسایی مبلغ واحد درآمدی باتوجه به برآورد هزینه سرمایه‌گذاری، تعمیر و نگهداری، سود انتظاری و پذیرش ریسک صورت پذیرد.

۵- وابستگی مستقیم درآمد طرف دوم به بهره‌برداری از پروژه وجود داشته باشد.

۶- تمرکز طرف اول به اهداف قراردادی باشد تا شیوه و چگونگی اجرا

۷- بلند مدت بودن قرارداد در نظر گرفته شود.

۸- درقبال ریسک پذیری طرف دوم، امکان بهره‌مندی از منافع مدیریت کارآمد فراهم شود.

درحال حاضر الگوی قراردادی IPC حاکم بر اجرای پروژه‌های بالادست نفت و گاز کشور است که برای شرایط عمومی آن هیئت وزیران مصوبه‌ی اصلاحی در تاریخ ۹۵.۵.۱۶ ارائه نمود است. این دو مدل در موضوعاتی مانند تعهد بهره‌برداری توسط سرمایه‌گذار و بلند مدت بودن قرارداد تشابهاتی دارند، اما تفاوت اساسی این مدل با مدل BOT را می‌توان به شرح زیر احصاء نمود:

۱- در مدل IPC پرداخت‌ها به سرمایه‌گذار در قالب سرفصل‌های هزینه‌های اکتشاف و ارزیابی، هزینه‌های مستقیم سرمایه‌گذاری، هزینه‌های غیر مستقیم، هزینه‌های بهره‌برداری، هزینه تامین

مالی و حق الزحمه می‌باشد در صورتی که در مدل BOT صرفاً یک پرداخت با عنوان هزینه تولید وجود دارد.

۲- در مدل IPC پرداخت هر سرفصل طی دوره مشخصی از سنوات بهره‌برداری صورت می‌گیرد و فقط هزینه‌های بهره‌برداری و حق الزحمه است که در تمام طول دوره بهره‌برداری پرداخت می‌شود، ولیکن در مدل BOT هزینه تولید یا همان حق الزحمه در کل دوره قرارداد با یا بدون ضریب تعدیل پرداخت می‌شود.

۳- در مدل IPC تمام عملیات اجرا و سرمایه‌گذاری تحت نظارت عملیاتی و پایش دقیق هزینه‌ها توسط کارفرما صورت می‌گیرد اما در مدل BOT کارفرما اصول و اهداف کلی اجرا را رصد خواهد نمود و صرفاً جهت ثبت دارایی‌ها پایش هزینه‌ها را انجام خواهد داد.

۴- در مدل IPC انحراف در محدوده مجاز از تولید صرفاً بر حق الزحمه تاثیر گذار است ولیکن در مدل BOT هر تغییر در تولید بر کل درآمد سرمایه‌گذار موثر خواهد بود و حاکی از ریسکی بودن بیشتر مدل BOT نسبت به مدل IPC برای سرمایه‌گذار است.

۵- با در نظر داشتن اینکه هر دو مدل طویل‌المدت طراحی شده‌اند و اینکه در مدل BOT کل هزینه‌های سرمایه‌گذاری و تولید وابسته به خود تولید می‌باشد؛ لذا اطمینان به تولید صیانتی در مدل BOT بیشتر از مدل IPC خواهد بود.

۶- در مدل BOT جهت داشتن مبلغ واحد درآمد، در پیش از آغاز عملیات اجرایی لازم است؛ اطلاعات کافی در خصوص برآورد سرمایه‌گذاری، هزینه و میزان تولید وجود داشته باشد و همچنین میزان تولید هدف اصلی قرارداد ملاک واقع گردد. در مدل IPC طرفین توافق دارند علاوه بر اینکه در زمان انعقاد قرارداد مقرر است برآورد سرمایه‌گذاری، هزینه و میزان تولید وجود داشته ولیکن در صورت رفتار میدان یا شرایط پروژه تغییرات قابل پذیرش خواهد بود.

۷- در مدل BOT برخلاف مدل IPC مدیریت کارآمد سرمایه‌گذار در بکارگیری از تکنولوژی و سرمایه‌گذاری بهینه، منجر به افزایش منافع برای وی و در صورت عدم مدیریت کارآمد موجب کاهش منافع خواهد شد.

۸- باتوجه به اینکه مبلغ یک واحد تولید در BOT مشخص است و سرمایه‌گذار اختیار کافی در بکارگیری از منابع مالی خواهد داشت؛ استفاده از شیوه‌های تامین مالی بسیار متنوع‌تر از مدل

IPC خواهد بود و همچنین تعاملات سرمایه‌گذار برای توزیع منافع جهت هم‌افزایی با عوامل دخیل بیشتر است.

نتیجه گیری

قراردادهای مدل BOT یک ابزار کارآمد جهت مشارکت بخش خصوصی در توسعه و پیشرفت اقتصادها می باشد و باتوجه به این که توام با ریسک برای سرمایه گذار در امر سرمایه گذاری و تولید است نیازمند مدیریت کارا بوده و استفاده از این مدیریت قابل اتکا، بهره‌وری را در اقتصاد ارتقا خواهد بخشید.

بکارگیری از این مدل قراردادی در حوزه بالادست نفت و گاز با محدودیت کلی در قوانین بالادستی کشور جمهوری اسلامی ایران مواجه نبوده و لازم است برای صنعت نفت ویژه سازی گردد. استفاده از این مدل به سبب اختیار عمل بیشتر سرمایه گذار در تامین مالی، اجرا و بهره‌برداری می‌تواند بستری برای مشارکت بیش از پیش، بخش خصوصی در این صنعت باشد.

در صورت استفاده از مدل BOT در بخش بالادست نفت و گاز لازم است مدیران و عوامل اجرایی در بدنه دولت آشنایی کامل نسبت به ابعاد، نکات حائز اهمیت و چگونگی مدیریت آن یافته تا به سبب روال معمول دخالت و نظارت بیش از حد عرف، موجب عدم کارکرد مدل نشود.

البته همچنین ضروری است که وزارت نفت یا شرکت‌های تابعه به نمایندگی از آن، از شرایط پروژه آشنایی کامل داشته تا در تعریف شرح کار، اهداف و برآورد مبلغ واحد درآمد نزدیک به واقعیت امر محقق شود که در ابتدا می‌توان پروژه‌های بهبود یا افزایش ضریب بازیافت، موضوع اجرا با این مدل قراردادی باشند که در آنها پیش بینی رفتار و شرایط میدان قابلیت اطمینان بیشتری دارد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. ابراهیمی، سید نصراله، شیرجیان، محمد. (۱۳۹۳). قراردادهای بالادستی نفت و گاز نظام جمهوری اسلامی ایران و تبیین دلالت‌های قانونی و الزامات قراردادی جدید. فصلنامه اقتصاد انرژی ایران، سال سوم، شماره ۱۰.
۲. امامی میبدی، علی، هادی، احمد. (۱۳۹۶). ارزیابی نظام مالی قراردادهای نفتی بیع متقابل و قراردادهای جدید نفتی ایران با استفاده از تکنیک TOPSIS. فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی. سال ۱۴. شماره ۵۵.
۳. ایرانه‌پور، فرهاد. (۱۳۸۶). مبانی عمومی قراردادهای نفتی. فصلنامه حقوقی دانشکده حقوق و علوم سیاسی. دوره ۳۷. شماره ۳.
۴. توسلی جهرمی، منوچهر. (۱۳۸۱). قراردادهای بین‌المللی ساخت، بهره‌برداری و انتقال BOT. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، شماره ۵۸.
۵. حقیقیان، مهدی، ابراهیم گل، علیرضا. (۱۳۹۷). رعایت الزامات حقوقی قانونی در قراردادهای جدید نفتی ایران (IPC). پژوهش‌های حقوقی. شماره ۳۶.
۶. زاغری، حسنا. (۱۳۹۰). بررسی حقوقی روش قراردادی BOT در صنایع بالادستی نفت و گاز کشور، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
۷. شاکری، بلال، ناصری مقدم، حسین. (۱۳۹۷). بررسی فقهی قراردادهای BOT. فصلنامه علمی پژوهشی فقه، سال ۲۵، شماره ۳.
۸. شکوهی، محمدرضا، سلیمانی، مهسا، شیخی‌نژاد مقدم، رسول، کاتبی، آیه. (۱۳۹۵). مقایسه تطبیقی کارایی رژیم مالی قراردادهای بیع متقابل و قراردادهای نوین نفتی ایران. پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران. سال ۵، شماره ۲۰.
۹. شیروی، عبدالحسین. (۱۳۹۵). حقوق نفت و گاز، بنیاد حقوقی میزان، چاپ سوم.
۱۰. شیروی، عبدالحسین. (۱۳۸۰). پروژه‌های ساخت بهره‌برداری انتقال. نامه مفید، شماره ۲۶. الف
۱۱. شیروی، عبدالحسین. (۱۳۸۰). دلایل استفاده از قراردادهای BOT و نقش دولت در موفقیت این پروژه‌ها. مجله مجتمع آموزشی قم، سال ۳، شماره ۱۱. ب

۱۲. صابر، محمد رضا. مطالعه تطبیقی ماهیت حقوقی قراردادی بیع متقابل و جایگاه قانونی آن. مجله حقوقی مرکز امور حقوقی بین الملل معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری. شماره ۳۷.

۱۳. صاحب هنر، حامد، طاهری فر، علی، مدیری فریمانی، فاضل، مهدوی، روح اله. (۱۳۹۶). ارزیابی مالی-اقتصادی قراردادهای جدید نفتی ایران (IPC) مطالعه موردی میدان دارخوین. فصلنامه تحقیقات اقتصادی. شماره ۲۸.

۱۴. دیباوند، هادی، طاهری فرد، علی، فریزاد، علی، تکلیف، عاطفه، محمد مهدی بحرالعلوم. (۱۳۹۷). مقایسه ابعاد مالی قراردادهای جدید نفتی ایران IPC و بیع متقابل مطالعه موردی فازهای ۴ و ۵ میدان گازی پارس جنوبی. پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران. سال ۷. شماره ۲۶.

۱۵. محمدی، سام، اصغری آقامشهدی، فخرالدین، حاجی حسینی، محمد جواد. (۱۳۹۴). بررسی قواعد اختصاصی قراردادهای بالادستی نفت با تاکید بر قرارداد جدید نفتی موسوم به IPC. دو فصل نامه حقوق اداری. سال ۳. شماره ۹.

۱۶. معاونت پژوهش‌های اقتصادی. (۱۳۹۵). مقایسه قراردادهای نوین نفتی ایران با قراردادهای بیع متقابل. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۱۷. منتظر، مهدی، ابراهیمی، سید نصراله. (۱۳۹۲). دلایل استفاده از قراردادهای بیع متقابل در بخش بالادستی صنعت نفت و گاز ایران، مجله حقوقی بین الملل. سال ۲۹. شماره ۴۷.

۱۸. منظور، داود، کهن نژاد، روح اله، امانی، مسعود. (۱۳۹۵). ارزیابی مالی قراردادهای منتخب بیع متقابل نفتی و مقایسه آن با قراردادهای مشارکت در تولید. پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران، سال ۵، شماره ۱۸.

۱۹. نیکبخت، حمیدرضا، موسوی، سید حسن. (۱۳۹۴). اصول و ساختار الگوی جدید قراردادهای نفتی ایران. فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۷۲.

20. Borzouei, Abbas. (2013). A Study on the Successful Implementation of Infrastructure Projects through BOT, Vol. 2, No.3, Europe Online Journal of Natural and Social Sciences .

21. Soerodjo, Irawan. (2016). the Practice of Cooperation with Build Operate & Transfer (BOT) Model In Indonesia, Vol.49, Journal of Law Policy and Globalization .

22. Shi, Shasha, Yin, Yafeng, An, Qingxian, Ke, Chen. (2021). Optimal build-operate-transfer road contracts under information asymmetry and uncertainty, Volume. 152, pages. 65-86 . Alsevier: Transportation Research
23. Muhammad Algami, Ayed; Arditi, David; Polat, Gul. (2007). Build-Operate-Transfer in Infrastructure Project in the United States, No.133, Journal of construction Engineering and Management
24. UNIDO, ,(1996), Guidelines for infrastructure Development through Build-Operate-Transfer (BOT) Projects ,
25. Zakari, Tsiga; Emes, Michael; Smith, Alan. (2017). Critical Success Factor for Projects in the petroleum industry, International Conference on Project Management, Barcelona, Spain

Investigating the Possibility of Using the BOT Contract Model in Upstream Oil and Gas Projects of Iran

Rouhollah Moghadasi Rostami¹ / Ghodratollah Imamverdi² / Marjan Damankashide³

Article code: JHVMN-2408-1230

Abstract

Oil industry projects require capital, knowledge, and are associated with risk. The important things in defining the type of investment contracts are obligations and the share of benefit of the parties. After the long-term experience of using service contracts in Iran, by using the IPC model contracts at the beginning of the 90s,, the presence of the contractor in the operation period has been recognized. Among the investment contracts in which the role of the operator is very important, are the so-called BOT contracts. The use of this type of contract in Iran has a long history in non-oil industry, and in case of using this type of contract in the oil industry, it will lead to the development of efficient investment due to its specificities. The use of BOT contracts in the upstream area of the oil industry is not associated with the general prohibition of upstream laws, and requires specialization according to laws and regulations. Since the use of this type of contract requires more familiarity of executive agents with it; it is suggested that the projects of improving the recycling rate or increasing the capacity should be considered first, so that the project can be implemented by this type of contract with more complete information.

keywords: Law, Contract, Oil and Gas, Investment.

¹ PhD student in Oil and Gas Economics, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author)
rostami@chmail.ir

² Assistant Professor, Department of Economics, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
ghemamverdi2@gmail.com

³ Assistant Professor, Department of Economics, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
m.damankashideh@yahoo.com

